

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Будник Олени Богданівни
про дисертацію Ратушняк Наталії Олегівни
«Індивідуалізація інклюзивного навчання учнів початкової школи»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
«Освіта/Педагогіка» зі спеціальності 013 Початкова освіта

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки. В умовах реформування системи освіти України актуалізується проблема створення інклюзивного освітнього середовища закладу освіти, орієнтації на особистісно орієнтоване навчання задля реалізації освітніх потреб кожної дитини, незалежно від її можливостей. Не випадково у Концепції НУШ йдеться про педагогіку партнерства, що передбачає спілкування і командну взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

У цьому контексті тема дисертаційної роботи Н. О. Ратушняк, яка присвячена проблемі індивідуалізації інклюзивного навчання молодших школярів, є особливо актуальною. Адже у ній не лише з погляду виключно науково-теоретичних пошуків, а й практичних можливостей застосування комплексу освітніх ресурсів, запропоновано конкретний змістово-методичний інструментарій щодо вдосконалення освітнього процесу початкової школи, зокрема індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти» (№ 0120U105364).

Найбільш істотні наукові результати роботи.

1. Науковий апарат дослідження Н. О. Ратушняк відповідає вимогам, що пред'являються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Авторка чітко визначила методологію дослідження, що позитивно позначилося на здійсненні наукового пошуку, обґрунтуванні основних положень дисертаційної праці в цілому.

Здобувачкою на належному науковому рівні виокремлено філософсько-психологічний контекст понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність», а також індивідуальний підхід, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, схарактеризовано різні підходи у науково-педагогічній літературі щодо сутності проблеми індивідуалізації

навчання: історично-ретроспективний, особистісно орієнтований, індивідуалізаторський, загальнонауковий. Зокрема, сформульовано авторське визначення поняття «індивідуалізація інклюзивного навчання» як процес реалізації індивідуального підходу, у якому передбачено врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей під час організації спільної навчальної роботи звичайних учнів та учнів з ООП, результатом якої є сформованість їхньої самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Варто констатувати загальну збалансованість наукового апарату, який окреслює логіку дослідження. Об'єкт і предмет дослідження подано у межах визначеної спеціальності 013 Початкова освіта. Вони адекватно представлені у змісті дисертації. Мета, відповідно до предмета та об'єкта дослідження, передбачає змістове наповнення та його інструментальне вирішення. Позиції, подані у науковій новизні, мають вагомим значення для сучасної педагогічної науки, несуть теоретичну цінність, а також відображають авторське бачення вирішення проблеми.

2. На належному рівні вивчено стан розвитку проблеми дослідження в педагогічній теорії та практиці. З цією метою здобувачка використала достатню кількість вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерел з окресленої теми; достатньо широко представлено психолого-педагогічну характеристику учнів початкової школи з ООП.

Дисертанткою здійснено чітку характеристику виокремлених педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи (формування стійкої мотивації до учіння в процесі інтелектуально-особистісного розвитку учня; формування освітньо-розвивального середовища для організації самостійної навчальної діяльності; забезпечення корекційної допомоги учням з особливими потребами у процесі індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності).

Виокремлено специфічні принципи корекційно-педагогічної роботи з учнями з ООП: спрямованості процесу навчання на всебічний розвиток особистості дитини з особливими потребами; зв'язку навчання з життям; поєднання принципів науковості та доступності; систематичності і послідовності; створення оптимальних умов для функціонування процесу навчання; оптимального поєднання словесних, наочних і практичних методів навчання; принцип діяльнісного підходу в навчанні; свідомості, активності і самостійності учнів у навчанні дітей з особливими потребами; оперативного контролю і самоконтролю; забезпечення міцності знань, умінь і навичок в процесі навчання школярів, що мають вади у розвитку; педагогічного оптимізму, що заснований на сучасному гуманістичному світогляді; диференційованості та індивідуалізації, зумовлений поліморфністю проявів порушень навчально-пізнавальної діяльності учнів з ООП.

3. Теоретично обґрунтовано *авторську модель* реалізації педагогічних умов індивідуалізації навчання учнів з особливими потребами, в якій визначальною у процесі визначення зв'язків між її компонентами є процесуальна сторона навчання учнів з ООП в інклюзивному класі. Це уможливило системне й цілісне дослідження освітнього процесу початкової школи.

У запропонованій моделі відображено мету, принципи, завдання та зміст процесу індивідуалізації інклюзивного навчання; форми та методи роботи в умовах інклюзії; чітко визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, коригувально-результативний) і показники (сформованість пізнавального інтересу і зацікавленості процесом і результатами навчання; сформованість знань про особливості самостійної навчальної діяльності; здатність усвідомлювати і корегувати власну навчальну діяльність, оцінювати її результат) для визначення рівнів сформованості самостійної навчально-пізнавальної діяльності (початковий, середній, достатній) (с. 106).

4. До переваг роботи Наталії Олегівни варто віднести її *безсумнівне практичне значення*, яке полягає у розробленні методики реалізації педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи; програми експериментального навчання, методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо забезпечення індивідуалізації інклюзивного навчання молодших школярів. Методичний матеріал може бути використаний у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи та в системі післядипломної педагогічної освіти.

5. Праця носить експериментальний характер. Авторкою на самодостатньому рівні викладено зміст організації й проведення експерименту, який проведено у три етапи (констатувальний, формувальний і контрольний).

Програма інклюзивного навчання у процесі дослідно-експериментальної роботи була спрямована на формування виокремлених компонентів самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами: мотиваційно-ціннісний (зорієнтованість на інтелектуально-особистісний розвиток учнів); змістовий (використання індивідуальних завдань з навчальних предметів для дітей з ООП, а також створення освітньо-розвивального середовища для організації самостійної навчальної діяльності); діяльнісно-результативний (організація корекційної допомоги учням з ООП, контроль і самоконтроль знань).

Результати педагогічного експерименту дозволили констатувати позитивну динаміку реалізації дослідних цілей. Н. О. Ратушняк вдало подано відповідне навчально-методичне забезпечення, що уможливило ефективну реалізацію визначених педагогічних умов.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертанткою, і загалом, не викликають сумніву. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, достатньо переконливо аргументовані, оскільки спираються на належне теоретико-методологічне підґрунтя.

Джерельна база дослідження. У дисертації використано 244 джерел, з них – 25 іноземними мовами, що є позитивним аспектом виконаної праці.

Структура дисертації виправдана логікою дослідження і послідовно розкриває основні завдання наукового пошуку автора.

Повнота викладання результатів в опублікованих працях. Незаперечним позитивним аспектом є достатньо широке представлення результатів дисертації – 11 наукових публікацій, з яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні (Scopus), 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні (WOS), 5 – у матеріалах наукових конференцій, 1 методичні рекомендації. Опубліковані праці достатньо повно висвітлюють отримані автором результати.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної праці.

1. У дисертації доцільно було б представити методологічні засади дослідження. У руслі окресленої проблеми, приміром, особливо важливими є: *педагогічна антропологія* як наукова основа гуманізації освітнього процесу, орієнтації на учня з ООП як основну мету й цінність; *педагогічна герменевтика* (передусім, стосується проблеми розуміння, душевно-духовного розвитку учня з обмеженими можливостями здоров'я); *педагогічна феноменологія* (дитина з ООП – це феномен, важливим є формування її внутрішнього світу, відчуттів, сприймання, інтелектуальних почуттів, комунікативних умінь, позитивних мотивів навчання, стимулювання пізнавальних інтересів тощо); *педагогічний екзистенціалізм* (проблема буття: суб'єктивний світ дитини з ООП дещо інший, вона часто страждає через неприйняття суспільством і схильність до феномену відчуження в освітньому середовищі...) та ін. Серед філософських теорій важливе місце посідають також філософія *персоналізму, інтуїтивізму та прагматизму*, які мають потужний методологічний потенціал для дослідження актуальних проблем інклюзивної освіти у руслі індивідуалізації, прийняття унікальності кожної людини, терпимості до тих, хто мислить, чинить не так, як інші.

2. У теоретичній частині роботи, на нашу думку, багато описовості, цитування праць учених, недостатньо критичного аналізу приведених

автором досліджень (наприклад, на сс. 50-53 і далі зустрічаємо суцільні посилання на одне й те ж джерело [137]).

3. На с. 33 (рис. 1.1) представлено структуру індивідуалізації як основу виховання і навчання. Вважаємо варто простежити специфіку розвитку індивідуальності, що характеризується досягненням балансу між духовним і фізичним, емоційним та когнітивним, соціальним та індивідуальним тощо.

4. Дослідження істотно підсилило б вивчення кращого зарубіжного досвіду щодо індивідуалізації інклюзивного навчання учнів в умовах початкової школи. На нашу думку, цьому матеріалу варто було б присвятити окремий параграф дисертації.

5. У моделі реалізації педагогічних умов індивідуалізації навчання учнів з особливими потребами (рис. 2.2., с 106) відображено «форми та методи роботи в умовах інклюзії (інтегровані уроки, уроки-екскурсії, уроки-конкурси, виховні заходи, індивідуальні ігрові заняття, самопрезентації, проекти, корекційні завдання, педагогічні ігрові вправи, імітаційні вправи, рольові і ділові ігри, ігрове проектування, виробничі ігри, навчальні ігри, дослідницькі ігри, бліц-ігри)». Вважаємо, що цей матеріал недостатньо представлений у роботі. Окрім того, важливо окреслити змістове наповнення для початкової школи таких форм роботи з учнями з ООП, як: «ділові ігри», «виробничі ігри», «самопрезентації» та ін. Незрозуміло, чи враховувались у дослідженні особливості роботи з учнями з різними нозологіями? Який методичний матеріал було для цього використано? Тому було б доцільно у додатках більш розлого подати конкретні методичні розробки уроків, рекомендації для вчителів щодо реалізації принципу індивідуалізації навчання учнів з ООП.

6. Для урізноманітнення форм і методів індивідуалізації інклюзивного навчання учнів з ООП вважаємо доцільним розглянути комплекс завдань з використанням ІКТ, цифрових ресурсів та інструментів в умовах дистанційного та змішаного навчання, що зумовлене суспільними викликами сьогодення.

Для стимулювання професійних зацікавлень педагогів початкової освіти (в тому числі майбутніх учителів), надання відповідної допомоги батькам дітей з ООП у перспективі доцільним є створення сайту супроводу інклюзивного навчання молодших школярів, обміну досвідом педагогів щодо індивідуалізації навчання, розвитку й виховання учнів з ООП в освітньому процесі початкової школи.

7. Варто дотримуватися загальноприйнятої термінології (особа / дитина з інвалідністю, порушення психофізичного розвитку чи порушення розвитку, дитина з особливими освітніми потребами тощо). У дисертації

подекуди зустрічається некоректне вживання понять: «навчання інвалідів» (с. 43), «дітей з вадами фізичного розвитку» (с. 76), «школярі, які мають вади у розвитку» (с. 110), «учні з вадами слуху, зору...» (сс. 147, 150), «діти-інваліди» (с. 169) та ін. Доцільним вважаємо у контексті другої педагогічної умови (формування освітньо-розвивального середовища для організації самостійної навчальної діяльності) більш рельєфно окреслити *принцип толерантності в інклюзивному навчанні молодших школярів стосовно усіх учасників освітнього процесу* задля формування нової філософії у ставленні до дітей з ООП. У роботі також зустрічаються деякі технічні помилки (приміром, дисертантка вживає поняття «навчальні дисципліни» для учнів початкової школи (сс. 5, 107, 113) та ін.

Висловлені зауваження і побажання мають рекомендаційний характер і не знижують загальної високої оцінки роботи. Як засвідчує зміст дисертації, поставлені завдання у процесі дослідження були виконані, а його результати широко представлені у відповідних розділах. Робота написана на належному науковому рівні, відчувається логічний перехід від однієї частини матеріалу до іншої; вдало сформульовані висновки до розділів і загальні висновки, що дає підстави сприймати її як системне й завершене дослідження.

Загальний висновок.

Дисертація «Індивідуалізація інклюзивного навчання учнів початкової школи» є самостійним дослідженням, відповідає п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, вимогам спеціальності 013 Початкова освіта, а її авторка – Ратушняк Наталія Олегівна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

О. Б. Будник

